

Słowem wstępu. Z Green Gables na Zielone Wzgórze i dalej (ku Zielonym Szczytom)

Zawsze prowadziłam notatnik, w którym zapisywałam przychodzące mi do głowy pomysły fabuły, zdarzeń, postaci i opisów. Dwa lata temu, wiosną 1905 roku, przeglądałam ów notatnik w poszukiwaniu jakiegoś pomysłu na krótką powieść w odcinkach, którą chciałam napisać dla pewnej niedzielnej gazety dziecięcej; i natrafiłam na wyblakłą notatkę sprzed dziesięciu lat: „Dwoje starszych ludzi chce zaadoptować chłopca z sierocińca. Omyłkowo przysyłają im dziewczynkę”. Pomyślałam, że to się nada. Zaczęłam szkicować rozdziały, tworzyć zdarzenia i „lepić” moją bohaterkę. W jakiś sposób stała się dla mnie kimś bardzo prawdziwym i zawładnęła mną w niezwykłym stopniu. Jej osobowość przemawiała do mnie i uznałam, że to wstyd, aby miała się zmarnować w krótkiej, seryjnej opowieści. I wtedy pojawiła się myśl: „Napisz o niej książkę. [...]”. Rezultatem była *Ania z Zielonego Wzgórza*. [...] Niczego przedtem nie pisałam z tak wielką przyjemnością. Odrzuciłam precz „morał” i ideały „szkółki niedzielnej” i uczyniłam z mojej Ani prawdziwą, żywą dziewczynkę. W rozdziały książki wplotłam wiele własnych marzeń i przeżyć z dzieciństwa. [...] W książce wiele się dzieje, ale całość, mimo wszystko, opiera się na Ani. O n a tworzy tę książkę¹.

Tak we wpisie z 16 sierpnia 1907 roku zanotowała Maud Montgomery, po raz pierwszy na kartach dziennika wspominając o powieści, która od wielu miesięcy zajmowała jej myśli i stanowiła przyczynę skrywanych radości, nadziei, rozterek i łez. W książce *Looking for Anne. How Lucy Maud Montgomery Dreamed Up a Literary Classic* Irene Gammel kreśli obraz trzydziestoletniej pisarki siedzącej przy zachodnim oknie kuchenki domu Macneillów w Cavendish na Wyspie Księcia Edwarda (kuchnia zachowała się do dziś), która zapisuje na

¹ L.M. Montgomery, *Pamiętniki 1898–1910. Uwieczona dusza*, przeł. E. Horodyska, Warszawa 1996, s. 166–167.

kartce tytuł i pierwsze słowa debiutanckiej powieści². Niemal trzy dekady później, w liście do George'a Boyda MacMillana, swojego wieloletniego przyjaciela i korespondenta, Maud wyznawała: „Prawdę mówiąc, kiedy zaczęłam pisać *Anne of Green Gables*, nie miałam pojęcia, co z tego wyniknie”³. *Anne* mogła powstawać wśród niebywalej „przyjemności pisania”, ale jej narodziny nie obyły się bez bólu i rozczarowań – w tym samym wpisie z sierpnia 1907 roku, w którym Montgomery triumfalnie donosi o przyjęciu książki przez bostońską oficynę L.C. Page'a, czytamy też o tułaczkach maszynopisu od wydawnictwa do wydawnictwa (było ich przynajmniej cztery), z których powracał do Cavendish zawsze z notą odmowną. Przed *Anne of Green Gables*, podobnie jak przed *Anne Shirley*, zamykały się z początku wszystkie drzwi, aż w końcu niechciana przez nikogo książka trafiła do „starego pudełka po kapeluszach”, z którego autorka wydobyła ją przypadkiem podczas zimowego przetrząsania garderoby i postanowiła „spróbować jeszcze raz”⁴.

Do wydawnictwa L.C. Page'a kołatała z *Anne of Green Gables* dwukrotnie. Za drugim razem się udało – książka została przyjęta do druku, Montgomery na początku maja 1908 roku zawarła (listownie) umowę wydawniczą, od razu przystając na propozycję napisania kolejnej części powieści. *Anne of Green Gables* wyszła w Bostonie w czerwcu tegoż roku i odniosła natychmiastowy sukces. Jeszcze przed upływem czerwca potrzebny był dodruk – kolejne zlecano co miesiąc do końca roku; tylko w 1908 ukazało się ponad sześćdziesiąt recenzji, a do Cavendish, śladem *Anne*, zaczęli zjeżdżać pierwsi miłośnicy powieści. Dla Montgomery, pisarki ambitnej i świadomej, ten sukces z pewnością był źródłem niejednej satysfakcji, ale też, jak pisze jej biografka Mary Henley Rubio⁵, graniczącego z depresją stresu – a współpraca z bezwzględnym, naciskającym na możliwie najszybszą publikację kolejnych książek i, jak się wkrótce okazało, nieuczciwym wydawcą przyniosła jej wiele goryczy. Lewis Coues Page był jednak niezwykle skuteczny: zmuszając Montgomery do two-

² I. Gammel, *Looking for Anne. How Lucy Maud Montgomery Dreamed Up a Literary Classic*, Toronto 2008, s. 77. Dzięki staraniom Emily Woster i Elizabeth R. Epperly manuskrypt *Anne of Green Gables* dostępny jest na stronie internetowej <https://annemanuscript.ca/>. Zob. również E.R. Epperly, *Writing in the Kitchen: An Animation*, <https://annemanuscript.ca/stories/macneill-kitchen-animation-writing-the-opening-pages-of-the-manuscript-3/> [dostęp: 13.09.2023].

³ „Really, when I first penned *Anne of Green Gables* so many years ago I had no idea what would spring from it all”. L.M. Montgomery do G.B. MacMillana, 27 grudnia 1936, cyt. za: C. Devereux, *Preface*, w: L.M. Montgomery, *Anne of Green Gables*, red. C. Devereux, Peterborough – Plymouth – Sydney 2004, s. 7.

⁴ L.M. Montgomery, *Pamiętniki 1898–1910*, dz. cyt., s. 168.

⁵ M.H. Rubio, *Lucy Maud Montgomery: The Gift of Wings*, Toronto 2008.

rzenia powieści w trybie ciągłym, przyczynił się do wypracowania przez nią żelaznego rygoru pisarskiego, któremu pozostała wierna właściwie do końca życia. Obiecana książka o dalszych losach Anne Shirley – *Anne of Avonlea* – wyszła w bostońskiej oficynie już we wrześniu 1909 roku, po niej ukazał się luźno związany z cyklem o Anne tom opowiadań *Chronicles of Avonlea* (1912), potem *Anne of the Island* (1915), a pomiędzy nimi – powieści spoza tego cyklu: *Kilmeny of the Orchard* (1910), *The Story Girl* (1911) i *The Golden Road* (1913). W 1916 roku Montgomery, pewna, że bostoński wydawca oszukuje ją co do wielkości wpływów ze sprzedaży, a więc i co do wysokości jej tantiem, zdecydowała się go zmienić i przeszła do kanadyjskiego McClelland, Goodchild and Stewart; w Stanach Zjednoczonych jej książki publikowała odtąd oficyna Frederick A. Stokes Company. Ta decyzja zainaugurowała ciągnący się latami, skomplikowany i liczący kilka różnych odsłon proces z L.C. Page'em, który pisarka wygrała dopiero w 1928 roku.

Największą sławę przyniosły Montgomery powieści z cyklu o Anne, który powstawał nieliniowo: trzecia książka, *Anne of the Island*, opatrzona dedykacją: „Dla wszystkich dziewcząt z różnych stron świata, które «chciały jeszcze» o Anne”, wyszła w roku 1915, kolejne ukazywały się w codwuletnich odstępach: *Anne's House of Dreams* (1917), *Rainbow Valley* (1919) i *Rilla of Ingleside* (1921); w roku 1920 dołączył do nich drugi tom opowiadań *Further Chronicles of Avonlea*. Lecz potem Anne ustąpiła miejsca zupełnie innej charakterologicznie bohaterce, Emily, której losy złożyły się na trylogię: *Emily of New Moon* (1923), *Emily Climbs* (1925) i *Emily's Quest* (1927). Do Anne Montgomery wróciła dopiero w kolejnej dekadzie – i achronologicznie: *Anne of Windy Poplars* (1936) opowiada o perypetiach młodej absolwentki Redmondu, tuż sprzed zamążpójścia; *Anne of Ingleside* (1939) wpasowuje się czasowo między *Anne's House of Dreams* a *Rainbow Valley*; natomiast ukończony tuż przed śmiercią, a wydany wiele lat później tom opowiadań *The Blythes Are Quoted* (2009) uwzględnia także sceny z życia rodzinnego Anne aż do wybuchu II wojny światowej. Lecz Montgomery była również autorką dość nietypowego romansu *The Blue Castle* (1926), opowieści o Marigold (*Magic for Marigold*, 1929), Pat (*Pat of Silver Bush*, 1933, *Mistress Pat*, 1935) i Jane (*Jane of Lantern Hill*, 1937), dziesiątek opowiadań, wierszy (*The Watchman and Other Poems*, 1916), autobiografii *The Alpine Path: The Story of My Career* (1917) i wielotomowych dzienników.

Mimo wciąż niesłabnącej popularności i poczytności Montgomery, którą na początku pierwszej dekady XX wieku uważano za zupełnie nowy głos literatury kanadyjskiej, już w drugiej połowie lat 20. zaczęto postponować jako autorkę nazbyt sentymentalną i mało realistyczną, o wyobraźni i dykcji nieprzystających do nowych, powojennych czasów. Podobnie jak *Anne of Green Gables*

nie od razu przebiła się na rynek wydawniczy, tak samo Montgomery musiała poczekać na odkrycie w świecie akademickim – na wyciągnięcie z „pudła na kapelusze”, jak można metaforycznie określić literaturę kobiecą i dziewczęcą, która długo spychana była na margines zainteresowania badaczy. Od lat 60. w Kanadzie zaczęły powstawać prace dyplomowe dotyczące różnych aspektów pisarstwa Montgomery (co ciekawe, pisane przede wszystkim przez kobiety⁶); wtedy ukazał się także zbiór listów *The Green Gables Letters from L.M. Montgomery to Ephraim Weber, 1905–1909* (1960). Jesienią 1975 roku ukazał się numer monograficzny „Canadian Children’s Literature” poświęcony wyłącznie jej twórczości, co można uznać za pierwszy moment przełomowy w naukowej recepcji autorki *Anne of Green Gables*. Wprawdzie już w poprzednich dekadach Montgomery wzmiankowana była w rozmaitych opracowaniach i kompendiach (np. *Head-Waters of Canadian Literature* Archibalda MacMechana z 1924 roku, *Canadian Novelists 1920–1945* Clary Thomas z roku 1946 czy *The Republic of Childhood: A Critical Guide to Canadian Children’s Literature in English* Sheili Egoff z 1967)⁷, lecz to właśnie numer monograficzny „CCL” po raz pierwszy tak wyraźnie zaznaczył jej obecność na mapie badań literatury kanadyjskiej, wpisując ją zarazem w obszar twórczości dla dzieci. Połowa lat 70. była dla badań montgomerologicznych ważna jeszcze z innego powodu: w 1974 roku Francis W.P. Bolger opublikował książkę *The Years Before „Anne”*, eksplorującą wczesne lata życia Montgomery w oparciu o jej scrapbooki i autobiograficzną książkę *The Alpine Path: The Story of My Career*; sześć lat później pod redakcją tegoż oraz Elizabeth Rollins Epperly ukazał się zbiór listów *My Dear Mr. M: Letters to G.B. MacMillan from L.M. Montgomery*. W latach 80. zaczęły ukazywać się również *The Selected Journals of L.M. Montgomery* w opracowaniu Mary Henley Rubio i Elizabeth Waterston. Na przekrojowe opracowania twórczości Montgomery trzeba było poczekać do początku lat 90. – co ciekawe, jedno z pierwszych takich studiów powstało nie w Kanadzie czy Stanach Zjednoczonych, ale w Szwecji, a więc kraju, który rozpoczął zagraniczną recepcję *Anne of Green Gables*: była to książka Gabrielli Åhmansson *A Life and Its Mirrors. A Feminist Reading of L. M. Montgomery’s Fiction* wydana w Uppsali w 1991 roku; w tym samym czasie w Niemczech ukazało się też *L.M. Montgomery: A Popular Canadian Writer for Children* Hanny Schwarz-Eisler. Za kamień milowy w studiach nad twórczością Montgomery należy na-

⁶ Spis dysertacji dostępny jest na stronie *L.M. Montgomery Online*, https://lmmonline.org/dissertations-and-theses/?fbclid=IwAR0ps4W--uiuyuvyslJID_GxoXKPTqKacwBydqC-Gpd-kRcxnj4O39u2F7ws [dostęp: 13.09.2023].

⁷ Por. *Book-Length Studies*, *L.M. Montgomery Online*, <https://lmmonline.org/book-length-studies/> [dostęp: 13.09.2023].

tomiast uznać opracowanie Epperly *The Fragrance of Sweet-Grass: L.M. Montgomery's Heroines and the Pursuit of Romance* (Toronto, 1992), które – podobnie jak studium Åhmansson – wydobywa autorkę z „szuflady” z literaturą dziecięcą i umieszcza ją w szerszym kontekście.

Wydanie *The Fragrance of Sweet-Grass* poprzedziło o krok moment kluczowy dla badań montgomerologicznych: założenie w 1993 roku Lucy Maud Montgomery Institute na University of Prince Edward Island w Charlottetown, który co dwa lata, począwszy od roku 1994, organizuje konferencje naukowe poświęcone twórczości autorki. Ich pokłosiem są takie książki jak *L.M. Montgomery and Canadian Culture* (1999), *Making Avonlea: L.M. Montgomery and Popular Culture* (2002), *L.M. Montgomery's Interior and Exterior Landscapes* (2005), *Anne Around the World: L.M. Montgomery and Her Classic* (2008), *Storm and Dissonance: L.M. Montgomery and Conflict* (2008), *L.M. Montgomery and War* (2015), *L.M. Montgomery and the Matter of Nature(s)* (2018) czy najnowszy tom *L.M. Montgomery and Gender* (2021). Instytut, prócz organizacji biennale oraz realizacji różnych inicjatyw związanych z Montgomery (ostatnio *L.M. Montgomery Bookshelf Project*, podejmujący temat pasji czytelniczej autorki *Anne*), prowadzi także od 2018 roku jedyne poświęcone wyłącznie jej życiu i twórczości czasopismo naukowe – „Journal of L.M. Montgomery Studies”.

Wraz z intensyfikacją zainteresowania akademickiego pisarstwem Montgomery wyraźny stał się również wzrost zainteresowania jej poszczególnymi powieściami, w tym przede wszystkim najsłynniejszą i najbardziej rozpoznawalną – *Anne of Green Gables*. Pierwszymi pracami naukowymi o tej tematyce były *Such a Simple Little Tale: Critical Responses to L.M. Montgomery's „Anne of Green Gables”* (1992) pod redakcją Mavis Reimer oraz *Kindling Spirit: L.M. Montgomery's „Anne of Green Gables”* (1993) Elizabeth Waterston. Stulecie wydania powieści zostało uczczone kilkoma ważnymi publikacjami, m.in. wspominaną wyżej książką Gammel *Looking for Anne: How Lucy Maud Montgomery Dreamed Up a Literary Classic* (2008), a także *Imagining Anne: The Island Scrapbooks of L.M. Montgomery* (2008) Epperly, *100 Years of Anne with an „e”: The Centennial Study of Anne of Green Gables* (2009) pod redakcją Holly Blackford oraz wydaniem nowej, obszernej biografii pt. *Lucy Maud Montgomery: The Gift of Wings*, autorstwa Rubio⁸.

Na polskim gruncie naukowym pierwszą jaskółką zwiastującą zainteresowanie pisarstwem Montgomery była praca dyplomowa Krystyny Sobkowskiej,

⁸ Biografia ta ukazała się ostatnio również w Polsce; por. M.H. Rubio, *Maud Montgomery: uskrzydłona*, przeł. M. Koziej, Warszawa 2023.

The Reception of the „Anne of Green Gables” Series by Lucy Maud Montgomery in Poland, obroniona na Uniwersytecie Łódzkim w 1983 roku. Cztery lata później na łamach „Canadian Children’s Literature” ukazał się artykuł Barbary Wachowicz: *L.M. Montgomery: at home in Poland*, który jako pierwszy uświadomił zagranicznym badaczom i badaczkom twórczości kanadyjskiej pisarki długą i bogatą historię jej recepcji w Polsce, dał jednak także asumpt do powstania pewnych mitów – zwłaszcza „mitu polskich żołnierzy”, który w niniejszym tomie dekonstruuje Agnieszka Maruszewska – nadal żywotnych w kanadyjskim środowisku akademickim. Wachowicz wskazuje na skalę przywiązania polskich czytelniczek do cyklu o Anne Shirley, cytuje recenzje i odpowiedzi z ankiet przeprowadzanych wśród młodzieży szkolnej, zarysowuje również dzieje scenicznych i telewizyjnych adaptacji powieści. Jej artykuł powstał jednak jeszcze przed prawdziwym przekładowym boomem na Montgomery w Polsce, określonym przez Barbarę Tylicką jako „festiwal kanadyjskiej pisarki”⁹, który przypadł na lata 90. XX wieku i – jak mamy okazję obserwować – pierwsze dwie i pół dekady XXI wieku.

Po roku 2000 zaczęły ukazywać się również artykuły naukowe interpretujące powieści Montgomery bądź podejmujące temat ich recepcji i przekładów w Polsce¹⁰. Swego rodzaju kamieniem milowym w polskiej montgomerologii był artykuł Piotra Oczki pt. *Anna z domu o zielonym dachu. O cyklu powieściowym Lucy Maud Montgomery* opublikowany na łamach „Tekstów Drugich”¹¹, który

⁹ B. Tylicka, *Sto lat temu w Kanadzie*, „Nowe Książki” 2000, nr 11, s. 73; zob. również tejsze, *Festiwal kanadyjskiej pisarki*, „Guliwer” 1992, nr 1, s. 24–25. Na łamach „Nowych Książek” i „Guliwera” ukazywało się szczególnie dużo recenzji oraz artykułów poświęconych twórczości Montgomery – zob. m.in. K. Kuliczowska, *Nie oskarżajmy Ani o staroświecczyznę*, „Nowe Książki” 1975, nr 2, s. 55–56; G. Skotnicka, *No, to sobie poprzekładamy*, „Nowe Książki” 1997, nr 3, s. 79; J. Świąder, *Ania versus Emilka*, „Nowe Książki” 1989, nr 2, s. 86; A. Horodecka, *Z kolekcji Lucy Maud*, „Guliwer” 1999, nr 4, s. 35–36; J. Malicka, *Ania prababka Pippi*, „Guliwer” 2008, nr 2, s. 17–23; A. Sikorska-Celejewska, *Ludzie, książki, piękno i Napoleon, czyli o „Krajobrazie dzieciństwa” L.M. Montgomery*, „Guliwer” 2006, nr 4, s. 16–17. Por. A. Maruszewska, *Bibliografia artykułów + uzupełnienie*, blog *Pokrewne dusze. Świat L. M. Montgomery w Polsce*, <http://pokrewne-dusze-maud.blogspot.com/2017/04/> [dostęp: 13.09.2023].

¹⁰ Por. np. J. Płońska, *Optymizm życiowy w powieściach Lucy Maud Montgomery: na wybranych przykładach*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 2006, t. 34, z. 2, s. 169–183; M. Zborowska-Motylińska, *Translating Canadian Culture into Polish: Names of People and Places in Polish Translations of Lucy Maud Montgomery’s „Anne of Green Gables”*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Anglica” 2007, nr 7, s. 153–161; A. Ciciak, *Od „Ani znikąd” do „Ani z Zielonego Wzgórza”. Rola rodziny w życiu bohaterki powieści Lucy Maud Montgomery*, „Notatnik Multimedialny” 2009, R. 2, [nr] 1, s. 71–76.

¹¹ P. Oczko, *Anna z domu o zielonym dachu. O cyklu powieściowym Lucy Maud Montgomery*, „Teksty Drugie” 2013, nr 5, s. 42–61; zob. również: tegoż, *The Green Gables Utopia. On the*

otworzył szerszą dyskusję literaturoznawczą na temat recepcyjnego fenomenu *Anne of Green Gables*. Kilka lat później ten sam badacz wraz z dwojgiem współpracowników, Tomaszem Nastulczykiem i Dorotą Powieśnik, udowodnił, że *Ania z Zielonego Wzgórza* w przekładzie R. Bernsteinowej w pewnym stopniu została oparta na szwedzkim tłumaczeniu Karin Jensen¹², choć tłumaczka korzystała również z oryginału. Powieści Montgomery cieszą się obecnie znacznie większym zainteresowaniem badaczy i badaczek (a także studentek i studentów, o czym świadczą liczne prace licencjackie i magisterskie powstające na polskich uniwersytetach) niż kilkanaście lat temu, nadal jednak – aż do chwili obecnej – refleksja naukowa nad twórczością kanadyjskiej pisarki pozostawała rozproszona i ograniczała się do artykułów w czasopismach naukowych oraz tomach zbiorowych, których autorzy i autorki podejmowali najczęściej tematykę przekładową, feministyczną, a ostatnio związaną także z filmowymi i serialowymi adaptacjami *Anne of Green Gables*¹³.

Novel by Lucy Maud Montgomery, „Wielogłos. Pismo Wydziału Polonistyki UJ” 2019, nr 3 (41), s. 35–46.

¹² P. Oczko, T. Nastulczyk, D. Powieśnik, *Na szwedzkim tropie „Ani z Zielonego Wzgórza”. O przekładzie Rozalii Bernsteinowej*, „Ruch Literacki” 2018, nr 3 (348), s. 261–280.

¹³ Perspektywa translatologiczna – zob. m.in.: J. Maj, „*Ania z Zielonego Wzgórza*” – archaizacja czy unowocześnienie – przekłady powieści Lucy Maud Montgomery, w: *Przekład – teorie, terminy, terminologia*, red. J. Dybiec-Gajer, M. Piotrowska, Kraków 2012, s. 251–260; A. Mackiewicz, *Translation Strategies Across Time: a Comparison of Two Polish Renderings of „Anne of Green Gables” by Lucy Maud Montgomery*, „Crossroads” 2014, nr 5, s. 36–49; D. Pielorz, *Tłumacz architekt a tłumacz konserwator zabytków. Kanoniczny i polemiczny przekład „Anne of Green Gables” Lucy Maud Montgomery jako ogniwa serii translator-skiej*, „Wielogłos. Pismo Wydziału Polonistyki UJ” 2020, nr 3 (45), s. 79–103; też, „Festiwal kanadyjskiej pisarki”, czyli o mniej znanych polskich tłumaczeniach „*Anne of Green Gables*” Lucy Maud Montgomery, „Porównania” 2020, nr 1 (26), s. 235–253; też, *Does Each Generation Have Its Own Ania? Canonical and Polemical Polish Translations of Lucy Maud Montgomery’s „Anne of Green Gables”*, w: *Negotiating Translation and Transcreation of Children’s Literature. From Alice to the Moomins*, red. R. Oittinen, J. Dybiec-Gajer, M. Kodura, Singapur 2020, s. 107–121; M. Fijałkowski, *Aneksja kulturowa „Ani z Zielonego Wzgórza” Lucy Maud Montgomery w Polsce*, w: *Przekład jako aneksja kulturowa dzieła*, red. A. Nowicka-Jeżowa, M. Fijałkowski, Warszawa 2021, s. 208–231; B. Piecychna, *Tłumacz jako istota historyczna: o (auto)cenzurze w pierwszym polskim przekładzie „Anne of Green Gables” oraz „Anne of Avonlea” Lucy Maud Montgomery w świetle koncepcji dzieł efektywnych Hansa-Georga Gadamera*, „Acta Neophilologica” 2021, nr 23 (1), s. 279–303; też, *Sophisticating the image of Avonlea in the earliest Polish translation of „Anne of Green Gables” by Lucy Maud Montgomery*, „Perspectives. Studies in Translation Theory and Practice” 2022, t. 30, nr 2, s. 209–223. Perspektywa feministyczna – zob. m.in.: I. Gralewicz-Wolny, „*Ania z Zielonego Wzgórza*” – powieść dla „niegrzecznych” dziewcząt, w: *Nowe opisanie świata: literatura i sztuka dla dzieci i młodzieży w kręgach oddziaływań*, red. B. Niesporek-Szamburska, M. Wójcik-Dudek, Kraków 2013, s. 89–98; G. Lasoń-Kochańska, „*Ta wstrętna Ania*”: o boha-

Na przełomie roku 2021 i 2022 świętowaliśmy 110. rocznicę wydania pierwszego polskiego przekładu *Anne of Green Gables*. *Ania z Zielonego Wzgórza* w tłumaczeniu R. Bernsteinowej ukazała się w Wydawnictwie M. Arcta w listopadzie 1911 roku, chociaż nakład oznaczony został datą o rok późniejszą. Z tej okazji na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w dniach 28–30 września 2022 roku odbyła się konferencja poświęcona twórczości Lucy Maud Montgomery, zorganizowana przez Instytut Filologii Polskiej, Zespół ds. Badań nad Literaturą i Kulturą Dziecięcą oraz Koło Sztuki dla Dzieci „Na Wysokiej Górze” i Naukowe Koło Przekładowe „Przekładnia” Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej UAM.

Przez około osiemdziesiąt lat przekład Bernsteinowej był jedynym polskim tłumaczeniem *Anne of Green Gables*, zyskując status kanonicznego i znacząco wpływając na polską recepcję historii Anne Shirley. Przez kilka dekad mało kto wiedział jednak, że Bernsteinowa wprowadziła w tekście wiele zmian, tak by dostosować go do ówczesnych konwencji obowiązujących w literaturze dla młodych czytelników. W ciągu ostatnich dwudziestu lat powieść doczekała się szesnastu (czy – według innych szacunków – siedemnastu)¹⁴ przekładów na język polski, w tym tłumaczenia Anny Bańkowskiej, które przywróciło jej oryginalny kanadyjski kontekst. Kolejną falę zainteresowania, także badawczego, wywołała adaptacja serialowa CBC–Netflix *Anne with an E* (2017–2019), której twórcy dokonali reinterpretacji historii Anne Shirley i wyeksponowali przede wszystkim jej emancypacyjny wydźwięk. Nowe tłumaczenia i adaptacje stały się dla uczestników i uczestniczek konferencji pretekstem do rozmowy na temat miejsca *Anne of Green Gables* w kulturze po 110 latach, które upłynęły od czasu ukazania się powieści w Polsce.

terce Lucy Maud Montgomery w kontekście autogynografii, w: „Stare” i „nowe” w literaturze dla dzieci i młodzieży: biografie, red. B. Olszewska, O. Pająchkowski, L. Urbańczyk, Opole 2015, s. 345–355; M. Wesołowska, *Prawo do inności i protodziewczyńskość – Jo March i Anne Shirley w perspektywie girlhood studies*, „Czas Kultury” 2022, nr 2, s. 148–157. Zagadnienie adaptacji – zob. m.in.: M. Balik, *Literacko-serialowe lekcje feminizmu. Przypadek Ani z Zielonego Wzgórza*, „Paidia i Literatura” 2020, nr 2, s. 43–58; K. Węgrzyn, *(S)przeciw milczeniu. Tabu, sieroctwo i dorastanie w serialowej adaptacji Ani z Zielonego Wzgórza*, „MASKA. Magazyn antropologiczno-społeczno-kulturowy” 2019, nr 41, s. 107–119; K. Gireszewska, *Adolescencja jako permanentny kryzys. Filmoterapeutyczna analiza serialu „Ania, nie Anna”*, „Dzieciństwo. Literatura i Kultura” 2019, t. 1, nr 1, s. 70–84; K. Starnawska, *Kim jest Gilbert Blythe? Portrety bohatera w powieści „Ania z Zielonego Wzgórza” Lucy Maud Montgomery i serialu „Ania, nie Anna” Moiry Walley-Beckett*, „Dzieciństwo. Literatura i Kultura” 2019, t. 1, nr 1, s. 47–69.

¹⁴ Por. *Spis pierwszych wydań polskich przekładów „Anne of Green Gables” Lucy Maud Montgomery*, opracowany przez Michalinę Wesołowską i zamieszczony na końcu niniejszego tomu.

Celem niniejszego tomu jest stworzenie szerokiego pola dyskusji o *Anne of Green Gables* w perspektywie interdyscyplinarnej: socjologicznej, historycznej, literaturoznawczej, przekładoznawczej, skupiającej się na recepcji, adaptacjach czy na kwestiach obyczajowych i emancypacyjnych. Zamieszczone tu szkice – podobnie jak referaty wygłoszone na konferencji – są świadectwem interdyscyplinarnych dialogów, namysłu nad odczytaniem *Anne of Green Gables* w różnych perspektywach badawczych, analiz kontekstowych i translologicznych, a monografia, którą oddajemy w Państwa ręce, stanowi istotny wkład w rozwój badań montgomerologicznych w Polsce.

Tom otwiera tekst Piotra Oczki poświęcony historii recepcji i współczesnym interpretacjom *Anne of Green Gables*, ze szczególną uważnością podejmujący analizę odczytań wykorzystujących hermeneutykę podejrzeń, które dotyczą zwłaszcza wątków emancypacyjnych czy utrzymanych w duchu gender lub *queer studies*. W lekturze nieprofesjonalnej – zwraca uwagę autor szkicu – świat przedstawiony powieści postrzegany jest często jako pełen ciepła i optymizmu, tymczasem nie jest on wolny od przemocy, walki o dominację czy nienawistnych uczuć, co ujawnia się w najnowszych interpretacjach, m.in. w serialu *Anne with an E*. Badacz wskazuje, iż przyczyną szczególnego stylu odbioru skłaniającego się ku sentymentalizmowi, charakterystycznego dla polskiej recepcji *Anne of Green Gables*, jest pierwszy polski przekład R. Bernsteinowej – tłumaczki, która zaprzątnęła uwagę wielu autorów i autorek zamieszczonych w tomie tekstów. Piotr Oczko, zestawiając pracę Bernsteinowej z najnowszym przekładem pióra Bańkowskiej, podważa swoisty mit powieści Montgomery kształtujący wrażliwość i perspektywę odbioru polskich czytelniczek.

Kwestia przekładu Bernsteinowej i jego oddziaływania na recepcję powieści w Polsce to wiodący temat szkiców zamieszczonych w pierwszej części monografii – *Tajemnicza R. i jej „Ania”*. Monika Adamczyk-Garbowska przedstawia różnorodne hipotezy dotyczące tożsamości pierwszej tłumaczki *Anne of Green Gables* i *Anne of Avonlea*, autorki przekładów wielu książek dla dzieci i młodzieży w oryginale napisanych w językach skandynawskich. Badaczka analizuje zależności polskiego przekładu od edycji powieści w języku szwedzkim, zastanawia się nad kontekstami kulturowymi (m.in. podąża – jak sama pisze – tropem jidyszowym i analizuje przyczyny zamiany Rachel Lynde na Małgorzatę Linde) i stawia ciekawe hipotezy, wyznaczając nowe kierunki poszukiwań dotyczących tożsamości tajemniczej tłumaczki. Rozwiązania zagadki poszukuje również Agnieszka Maruszewska, która na podstawie archiwalnych kwerend, rekonstrukcji zatrudnień i wzajemnych relacji elit inteligencji żydowskiej w Polsce przełomu XIX i XX wieku oraz analizy prasowych anon-sów nowości wydawniczych dokonuje szeregu istotnych ustaleń dotyczących

Bernsteinowej, osadzając tę postać w szerokim kontekście życia literackiego i kulturalnego epoki. Agnieszka Maruszewska, znana w blogosferze jako autorka bloga *Pokrewne dusze. Świat L.M. Montgomery w Polsce*, demaskuje też mity dotyczące polskiej recepcji *Ani z Zielonego Wzgórza*, podważając przede wszystkim częste w anglosaskiej literaturze przedmiotu wzmianki o polskich żołnierzach pokrzepiających się lekturą powieści Montgomery na frontach II wojny światowej. Fenomen pierwszego polskiego przekładu *Anne of Green Gables* analizuje także Michał Fijałkowski, który ukazuje niezwykle charakter pracy Bernsteinowej na tle innych tłumaczeń literatury dla dzieci i młodzieży powstających w zbliżonym czasie. Jej translatorskie wybory – jak choćby wybiórcze stosowanie naturalizacji – są dość oryginalne, co wydaje się nowatorskie na tle tłumaczeń całkowicie poddawanych udomowieniu. Autor omawia oddziaływanie Bernsteinowej na recepcję powieści w Polsce oraz kolejne przekłady, których twórcy aż do 2022 roku podtrzymywali formułę tytułu zaproponowaną przez pierwszą tłumaczkę.

Rozważania dotyczące polskiej recepcji *Anne of Green Gables* znalazły swoją kontynuację w drugiej części monografii zatytułowanej „*Anne*” w *Polsce. Wizualizacje, przekłady, nawiązania, adaptacje*. Zebrane tu szkice podejmują problematykę dotyczącą przekładów, edycji, nawiązań i teatralnych interpretacji powieści Montgomery. Aleksandra Wieczorkiewicz analizuje okładki kolejnych polskich wydań od *Ani z Zielonego Wzgórza* Bernsteinowej po *Anne z Zielonych Szczytów* Bańkowskiej, zwracając uwagę na kluczowe obrazy powtarzające się w wielu grafikach i poświadczające określoną perspektywę interpretacyjną, która funkcjonuje w polskiej recepcji i po części jest narzucana kolejnym pokoleniom czytelników. Charakterystyka ewolucji wybranych motywów obecnych na okładkach różnych edycji pozwala śledzić przemiany modelu recepcji nie tylko w ujęciu studiów translatorskich, ale przede wszystkim w perspektywie przekładu intersemiotycznego. Michalina Wesołowska skupia się na obrazach dziewczynstwa w wybranych przekładach *Anne of Green Gables*. Zastosowanie relatywnie nowej kategorii wypracowanej na gruncie *girlhood studies* pozwoliło autorce zaproponować innowacyjne perspektywy badawcze i pokazać, w jaki sposób decyzje tłumacza współtworzą obecną w tekście literackim wizję dziewczynkości, dziewczęcości czy kobiecości. Wątki kobiece i emancypacyjne powracają w szkicu Marii Skoczyńskiej, która rekonstruuje galerię bohaterów podejmujących decyzje dotyczące własnego życia i dążących do osiągnięcia niezależności. Badaczka zwraca też uwagę na zróżnicowane ujęcie tego aspektu w kilku polskich przekładach, które poprzez dobór leksyki czy styl wypowiedzi często modyfikują wymowę powieści. Anna Letycja Malewska przygląda się z kolei oddziaływaniu *Ani z Zielonego Wzgórza* na polską litera-

ture dla dzieci i młodzieży powstającą w dwudziestoleciu międzywojennym, w szczególności powieści dla dziewcząt. Bohaterki powieści Zofii Żurakowskiej, Wandy Wasilewskiej, Heleny Boguszewskiej czy Haliny Górskiej – zdaniem autorki tekstu – wiele zawdzięczają postaci rudowłosej, obdarzonej bujną wyobraźnią sierotki o skłonnościach do popadania w niefortunne perypetie. Powieści analizowane przez Malewską w większości trafiły jednak do lamusa, gdy tymczasem *Anne of Green Gables* nie traci popularności, fascynuje kolejne pokolenia czytelniczek i staje się podstawą różnego rodzaju adaptacji, również filmowych czy teatralnych. Wystawienie *Ani* na scenie Teatru Współczesnego w Szczecinie stanowi główny temat szkicu Joanny Goreckiej-Kaloty – współautorki spektaklu przygotowanego na podstawie autorskiego przekładu powieści Montgomery. Wybór wątków i scen charakteryzujących główną bohaterkę oraz decyzje tłumaczki podporządkowane potrzebie ukazania najważniejszych cech Ani i przemian jej osobowości pozwoliły stworzyć i ukazać na deskach teatru przejmującą opowieść o dojrzewaniu, w której szczególnie istotnym punktem pozostaje śmierć Mateusza, stanowiąca klamrę kompozycyjną spajającą bieg przedstawienia.

Recepcja *Anne of Green Gables* w Polsce przebiegała w sposób szczególny, napędzana niesłabnącą popularnością dzieła, jego kolejnych przekładów i adaptacji. W innych krajach Europy czy świata odbiór najsłynniejszej powieści Montgomery miał różnorodny charakter i niejednokrotnie był uzależniony nie tylko od czynników kulturowych, ale też politycznych. Kwestie te podjęto w szkicach zamieszczonych w kolejnej części monografii: „*Anne*” na językach. Światowa recepcja „*Anne of Green Gables*.” Analizy przekładów na język szwedzki, francuski, czeski, słowacki, włoski, i chiński pozwalają z wielu perspektyw spojrzeć na zróżnicowane modele funkcjonowania powieści wchodzącej w dialog z innymi kulturami i tradycjami. Anna Maria Czernow przedstawia historię szwedzkich edycji *Anne of Green Gables*, uwzględniając polski kontekst skandynawskiej recepcji. Nie ulega wątpliwości, że pierwsza polska tłumaczka słynnej powieści korzystała ze szwedzkiego wydania w przekładzie Karin Jensen – przypomnijmy, że szwedzki przekład był pierwszym w ogóle tłumaczeniem powieści Montgomery na język obcy, podczas gdy wersja Bernsteinowej ukazała się jako trzecia translacja *Anne of Green Gables* na świecie (po przekładzie na język niderlandzki z 1910 roku). Proza Montgomery wywarła też znaczący wpływ na twórczość Astrid Lindgren, szczególnie – jak pisze autorka tekstu – na debiutancką powieść *Pippi Långstrump*, przełamującą tradycyjny model dziewczęcej bohaterki. Anna Loba przedstawia z kolei obecność *Anne* w kulturze frankofońskiej, poczynając od 1925 roku przejawiającej się w kolejnych przekładach i adaptacjach. Najnowsze tłumaczenie Hélène

Charrier, które ukazało się w roku 2020 ma – jak podkreśla autorka – nowatorski charakter i odkrywa aspekty powieści dotąd pomijane lub lekceważone. Można mieć nadzieję, że otworzy ono nową kartę we francuskiej recepcji *Anne of Green Gables* – książki, która bezsprzecznie należy do gigantów (czy, jak mówią Francuzi, mastodontów) literatury dla dzieci. Renata Buchtová proponuje analizę czeskich i słowackich przekładów *Anne of Green Gables* zatytułowanych *Anna ze/zo Zeleného domu*. Badaczka ukazuje fascynującą historię recepcji powieści Montgomery, która w języku słowackim ukazała się w 1959 roku, a na czeski została przetłumaczona dopiero w roku 1982. Polityka władz Czechosłowacji spowodowała, że z historii wychowywanej przez Cuthbertów dziewczynki usunięto większość aluzji religijnych, wątków metafizycznych, wzmianek o kościele czy obecności pastora. Monika Woźniak podjęła refleksję o recepcji sagi Lucy Maud Montgomery we Włoszech, gdzie kanadyjska pisarka dość późno zyskała popularność. Pierwszy przekład jednej z jej powieści ukazał się w 1939 roku, a *Anne of Green Gables* wzbudziła zainteresowanie czytelników i wydawców dopiero w latach 80., gdy we włoskiej telewizji wyświetlano japońską kreskówkę o przygodach rudowłosej dziewczynki. Nowy etap w recepcji powieści rozpoczął się dzięki popularnemu we Włoszech serialowi *Anne with an E*, który przyczynił się do wznowień dawnych edycji i przygotowania nowych tłumaczeń. Maria Kurpaska podejmuje natomiast temat przekładów *Anne of Green Gables* na język mandaryński, szczególną uwagę zwracając na tłumaczenie tytułu powieści, imion i nazwisk wybranych postaci oraz nazw nadawanych lokalnym miejscom przez główną bohaterkę. Systemowe różnice pomiędzy językami tak odmiennymi typologicznie jak angielski i chiński generują wiele problemów i wyzwań dla tłumacza. Największym z nich okazał się przekład refleksji dotyczących zapisu imienia dziewczynki, przysparzający kłopotów także wielu polskim tłumaczom i tłumaczkom powieści.

Kolejna część monografii ukazuje *Anne of Green Gables* w różnych kontekstach interpretacyjnych. Katarzyna Staciwa spogląda na nią z perspektywy mody – bada różne funkcje, jakie pełniła odzież w życiu mieszkańców Avonlea, oraz zwraca uwagę na różnorodne konteksty marzenia głównej bohaterki o sukience z bufiastymi rękawami. Krystyna Zabawa bada funkcje aluzji literackich odnoszących się do poezji angielskiej, szczególnie uważnie przyglądając się nawiązaniom do twórczości Alfreda Tennysona, Roberta Browninga, Caroline Sheridan Norton i Elizabeth Barrett Browning. Poemat Tennysona jest dla głównej bohaterki ważną lekturą, towarzyszy jej dorastaniu i współtworzy – jak pisze badaczka – istotne przesłanie powieści. Przywołania twórczości angielskich poetek, którym bliskie były idee walki o niezależność i prawa kobiet, korespondują z kreacjami wybranych bohaterek i podkreślają emancypacyjną

wymowę utworu. Aleksandra Cieciorńska, przedstawiając komparatystyczną analizę *Jane Eyre* Charlotte Brontë i *Anne of Green Gables* Lucy Maud Montgomery, bada literackie pokrewieństwo między *Jane Eyre* a *Anne Shirley* w świetle różnorodnych uwarunkowań historycznych i społecznych. Mateusz Świątlicki wskazuje inspiracje twórczością kanadyjskiej pisarki, które można odnaleźć m.in. w prozie Alice Munro, Margaret Atwood czy Jane Urquhart, koncentrując się na analizie współczesnych anglojęzycznych retellingów zainspirowanych powieściowymi losami *Anne Shirley*. Ich autorki – Budge Wilson, Sarah McCoy, Louise Michalos i Brina Starler – otwierają nowe perspektywy interpretacyjne, przełamując monoetniczną wymowę powieści i uzupełniając fabułę wątkami feministycznymi. Dagmara Drewniak analizuje powieść *Rilla of Ingleside* – ósmą część cyklu powieściowego Montgomery – ukazując dorastanie głównej bohaterki jako paralelę dojrzewania Kanady do uzyskania pełnej niepodległości. Istotnym aspektem podjętych w tekście rozważań jest też przedstawienie procesów emancypacyjnych ukazanych w kontekście historycznym i społecznym. Tę część monografii zamyka szkic Ewy Rajewskiej, w którym powieść *Anne of Green Gables* zestawiona została z późniejszym opowiadaniem Montgomery – *Penelope Struts Her Theories*. Autorka porównuje dwie bohaterki – Marillę Cuthbert i Penelope Craig – które otoczyły opieką osierocone dzieci. Metody wychowawcze Marilli okazują się znacznie bardziej skuteczne, a jej wychowanka budzi sympatię nie tylko innych powieściowych postaci, ale i kolejnych pokoleń czytelniczek i czytelników.

Integralną część tomu stanowią też zapisy rozmów toczących się podczas towarzyszących konferencji spotkań. Z Agnieszką Kuc, Pawłem Beręsewiczem i Anną Bańkowską – tłumaczkami i tłumaczem *Anne of Green Gables* – Ewa Rajewska i Aleksandra Wieczorkiewicz rozmawiały o tym, jak przekłady uznawane za polemiczne modyfikują miejsce powieści w kanonie literatury dla dzieci i młodzieży. W gościnnych murach Centrum Kultury Zamek w Poznaniu autorzy przekładów ujawnili kilka tajemnic ze swych warsztatów i podzielili się uwagami dotyczącymi m.in. pozycji tłumacza we współczesnym życiu kulturalnym i literackim. Agnieszka Maruszewska, Michał Fijałkowski i Stanisław Kucharzyk, twórcy blogów poświęconych pisarstwu Montgomery, dzielili się swoimi pasjami z prowadzącymi rozmowę Aleksandrą Cieciorską i Michaliną Wesołowską oraz publicznością zgromadzoną w Salonie Mickiewicza w Collegium Maius – siedzibie Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Przywołałyśmy już cytat, w którym Montgomery przyznawała listownie staremu przyjacielowi, że zasiadając do pisania *Anne of Green Gables*, nie miała pojęcia, co z tego wyniknie. Gdyby tylko mogła prześledzić całe recepcyjne

studziesięciolecie – a w nim: przekłady na blisko czterdzieści języków, adaptacje filmowe, radiowe, teatralne, serialowe, powieści graficzne i picturebooki, prequele i sequele, blogi, fanfikcje i fanarty – czekałoby ją niezawodnie wiele kolejnych zaskoczeń. Mamy nadzieję, że miłym zaskoczeniem byłby dla niej również niniejszy tom – wraz ze zdobiącą jego okładkę grafiką, specjalnie na potrzeby konferencji namalowaną przez artystkę Zofię Górę – który bezsprzecznie świadczy o tym, iż rudowłosa Ania/Anne na dobre zadomowiła się nie tylko na Zielonym Wzgórzu/Zielonych Szczytach oraz w wyobraźni czytelników i czytelniczek, ale także w polskiej akademii – Anne (nareszcie) na polskim uniwersytecie.

Agnieszka Kwiatkowska
Ewa Rajewska
Aleksandra Wieczorkiewicz